

ks. Jan Dziedzic¹

0000-0002-7229-8657

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kościół a ekologia ludzka

Ekologia ludzka oznacza niezbędną relację życia człowieka z prawem moralnym, wpisanym w jego naturę. Ta relacja jest konieczna, aby można było stworzyć bardziej godne środowisko. Ekologia ludzka jest nazywana także „ekologią człowieka”, gdyż człowiek „również ma naturę, którą w nien szanować i którą nie może manipulować według swego uznania”².

Kościół, podejmując w swoim nauczaniu problematykę ekologiczną, wyraźnie podkreśla, że szacunek do przyrody ściśle wiąże się z szacunkiem do człowieka³. Zaangażowanie się w ochronę środowiska przyrodniczego jest niepełne bez okazywania szacunku do środowiska ludzkiego. Obowiązki względem przyrody ściśle wiążą się z obowiązkami wobec

¹ Ks. Jan Dziedzic – ks. dr hab., prof. UPJPII, kierownik Katedry Psychologii Pastoralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Prodziekan Wydziału Teologicznego UPJPII. Koordynator współpracy naukowej z Wydziałem Teologii Katolickiej Uniwersytetu Ruhry w Bochum. Kierownik Uniwersytetu Trzeciego Wieku przy UPJPII. Skupia się na badaniach naukowych z zakresu psychologii pastoralnej i tanatologii. E-mail: jan.dziedzic@upjp2.edu.pl.

² Benedykt XVI, *Przemówienie w Bundestagu*, Berlin (22 września 2011), „Acta Apostolicae Sedis” 103 (2011), s. 668; „L'Osservatore Romano” wyd. polskie, n. 10-11/2011, s. 41; por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 155.

³ Por. J. Dziedzic, *Przyroda miejscem formacji człowieka. Perspektywa pastoralno-teologiczna*, w: *Środowisko a zdrowie psychiczne człowieka*, red. J. Berlińska, J. Klimek, Kraków 2015, s. 56–57.

osoby ludzkiej. Można więc powiedzieć, że między ekologią środowiska i ekologią ludzką istnieje ścisły związek.

Aby omówić problematykę ekologii ludzkiej i jej rozumienie przez Kościół, zostanie najpierw przybliżony kontekst samego stworzenia świata i człowieka. Następnie zdefiniujemy samo pojęcie ekologii ludzkiej i wyjaśnimy, na czym polega poszanowanie godności osoby ludzkiej jako takiej. Pokażemy także, jak przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu, które ma miejsce w przypadku ubóstwa, choroby i niepełnosprawności, migracji i starzenia się. Na końcu artykułu zostaną wskazane najważniejsze elementy edukacji ekologicznej.

1. Ekologia ludzka w kontekście stworzenia

W celu określenia relacji człowieka do przyrody należy sięgnąć do Biblii i nauczania Kościoła. Choć człowiek jest koroną stworzenia, to jednak „nie może on wykorzystywać jej przeciwko własnemu dobru, dobru innych ludzi oraz dobru przyszłych pokoleń”⁴. Człowiek powinien odpowiedzialnie korzystać z owoców stwórczego działania Boga.

1.1. Aspekt biblijny

W rozumieniu biblijnym świat jest dziełem Boga. W Księdze Rodzaju czytamy: „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię” (Rdz 1, 1). Bóg stworzył świat i „wszystko, co znajduje się w świecie” (Ap 10, 6; Dz 14, 15; 17, 24)⁵. Świat składa się z nieba i ziemi, które są symbolami dwóch podstawowych czynników: duchowego i materialnego. Z woli Stwórcy obydwie pierwiastki zostaną połączone w człowieku, który stanie się koroną całego stworzenia⁶.

⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników konferencji „Człowiek i środowisko”* 18 maja 1990, „Insegnamenti di Giovanni Paolo II”, 1 (1990) s. 1335; K. Bełch, *Kwestia ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, „Pedagogika Katolicka” 6 (2010), s. 88.

⁵ Por. X. Léon-Dufour, *Słownik teologii biblijnej*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 909.

⁶ Por. W. Bołoz, *Kościół i ekologia. W obronie człowieka i środowiska naturalnego*, Warszawa 2010, s. 14.

Każdy człowiek jest stworzony z miłości, uczyniony na Boży obraz i podobieństwo (por. Rdz 1, 26). To stwierdzenie ukazuje nam ogromną godność każdej osoby ludzkiej, która „nie jest tylko czymś, ale kimś”⁷. Życie każdej osoby nie gubi się więc w beznadziejnym chaosie, w świecie rządzonym przez czysty przypadek lub przez powtarzające się bez sensu cykle. Stwórca może powiedzieć każdemu z nas: „zanim ukształtowałem cię w łonie matki, znałem cię” (Jr 1, 5)⁸.

Traktowanie stworzenia jako daru Boga dla ludzkości pomaga nam zrozumieć powołanie i wartość człowieka. Wyrażają to słowa Psalmisty: „Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców, księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym syn człowieczy, że się nim zajmujesz?” (Ps 8, 4–5)⁹.

Człowiek obdarzony inteligencją jest zobowiązany szanować prawa natury i równowagę między bytami tego świata. W Księdze Psalmów czytamy: „On bowiem nakazał i zostały stworzone, utwierdził je na zawsze, na wieki; nadał im prawo, które nie przeminie” (Ps 148, 5b–6)¹⁰. Bóg odrzuca wszelkie roszczenia do własności absolutnej: „Nie wolno sprzedawać ziemi na zawsze, bo ziemia należy do Mnie, a wy jesteście u Mnie przybyszami i osadnikami” (Kpł 25, 23)¹¹. Przyroda nie jest do naszej dyspozycji jako „stos bezładnie rozrzuconych odpadków”¹², ale jako dar Stwórcy, który ustanowił jej wewnętrzne prawa, aby człowiek czerpał z nich odpowiednie wskazówki, by „ją uprawiać i doglądać” (por. Rdz 2, 15)¹³.

Człowiek wierzący jest świadomy tego, że Bóg w dalszym ciągu kieruje światem. Podziwia więc wspaniałość stworzenia i widoczną w nim Bożą

⁷ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 65.

⁸ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 65.

⁹ Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2010, nr 2.

¹⁰ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 68.

¹¹ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 67.

¹² Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2010, nr 6.

¹³ Por. Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, 48.

ingerencję, mówiąc za Psalmistą: „Niebiosa głoszą chwałę Boga, dzieło rąk Jego obwieszcza nieboskłon” (Ps 19)¹⁴.

W chrześcijańskim rozumieniu świata, „los całego stworzenia wpisuje się w misterium Chrystusa, który jest obecny od początku wszystkich rzeczy: «Wszystko przez Niego i dla Niego zostało stworzone» (Kol 1, 16). Dokonane przez Jezusa zbawienie przywróci, zniszczoną przez grzech, harmonię i możliwość wzrastania. Ja stwarzam nowe niebiosy i nowa ziemię – mówi Pan. Wtedy pustynia stanie się sadem [...] a sprawiedliwość zamieszka w ogrodzie” (Iz 32). W Jezusie nastąpiło pojednanie człowieka i świata z Bogiem, co pozwala każdej istocie ludzkiej, świadomej Bożej miłości, odnaleźć utracony pokój. «Jeżeli ktoś pozostaje w Chrystusie, jest nowym stworzeniem. To, co dawne minęło, a oto wszystko stało się nowe» (2 Kor 5, 17)¹⁵.

1.2. Nauczanie Kościoła

Z punktu widzenia ekologii ludzkiej ważny jest sprzeciw Urzędowi Nauczycielskiego Kościoła wobec koncepcji środowiska inspirowanych ekocentryzmem i biocentryzmem, ponieważ „zakładają one zniesienie ontologicznej i aksjologicznej różnicy pomiędzy człowiekiem a innymi istotami żyjącymi, traktując biosferę jako jednostkę biotyczną o niezróżnicowanej wartości. Eliminuje się w ten sposób najwyższą odpowiedzialność człowieka na rzecz egalitaryzmu, a więc równej «godności» wszystkich istot żyjących”¹⁶. Wynika z tego, że traktowanie natury jako ważniejszej od samej osoby ludzkiej jest przeciwne prawdziwemu rozwojowi. Takie stanowisko prowadzi do postaw neopogańskich lub do nowego panteizmu. Z samej tylko natury, pojmowanej w sensie czysto naturalistycznym, nie może pochodzić zbawienie dla człowieka¹⁷.

¹⁴ Por. F. M. Rosiecki, *Człowiek a przyroda według Starego Testamentu*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 19.

¹⁵ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 454.

¹⁶ Jan Paweł II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24 marzo 1997) [Przemówienie do uczestników Sympozjum na temat zdrowia i ochrony środowiska], 5: „Insegnamenti di Giovanni Paolo II” 20 (1997) 1, s. 522; cyt. za: Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 463.

¹⁷ Por. Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, 48.

W nauczaniu społecznym Kościoła czytamy: „Gdy z jednej strony właściwa koncepcja środowiska nie może sprowadzać przyrody do zwyczajnego przedmiotu manipulacji i wyzysku, to z drugiej strony nie może jej absolutyzować i wynosić ponad godność samej osoby ludzkiej”¹⁸. Kwestia ekologiczna nie może być więc zrozumiana bez właściwego spojrzenia na godność i odpowiedzialność człowieka¹⁹. Jan Paweł II w *Evangelium vitae* podkreśla, że człowiek został powołany, aby uprawiać ogród ziemi i strzec go. Jest on w szczególności sposobem odpowiedzialny za środowisko życia, czyli za rzeczywistość stworzoną, która z woli Boga ma służyć jego osobowej godności i jego życiu²⁰. Człowiekowi wydaje się dzisiaj najbardziej zagrażać brak poszanowania dla praw natury i zanik poczucia wartości życia²¹.

Kościół wzywa natomiast do podejścia do tej kwestii w sposób wyważony, z poszanowaniem „gramatyki”, którą Stwórca wpisał w swoje dzieło, powierzając człowiekowi rolę stróża i odpowiedzialnego zarządcy świata stworzonego. Tej roli nie powinien on nadużywać, ale nie może też z niej zrezygnować²².

Na ziemi jest miejsce dla wszystkich: „na niej cała rodzina ludzka powinna znaleźć bogactwa konieczne do godnego życia – z pomocą samej natury, będącej darem Boga dla Jego dzieci, oraz dzięki własnemu wkładowi pracy i własnej przedsiębiorczości. Powinniśmy jednak uznać za nader poważny obowiązek to, by nowym pokoleniom przekazać ziemię w takim stanie, aby również i one mogły godnie ją zamieszkiwać i dalej uprawiać”²³. Tak więc dla wierzących przyroda jest cudownym owocem stwórczego działania Boga, z którego człowiek może korzystać w sposób odpowiedzialny, z poszanowaniem wewnętrznej równowagi samego stworzenia²⁴.

¹⁸ Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, dz. cyt., nr 463.

¹⁹ Por. P. Bortkiewicz, *W stronę integralnej i adekwatnej etyki ekologicznej*, w: *Między niebem i ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falinowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 205.

²⁰ Por. Jan Paweł II, ency. *Evangelium vitae*, 42.

²¹ Por. Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 1119.

²² Por. Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2010, nr 13.

²³ Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, 50.

²⁴ Por. Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, 48.

2. Ekologia ludzka a godność człowieka

Pojęcia „ekologia ludzka” użył Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus*. Papież zauważył, że oprócz irracjonalnego niszczenia środowiska naturalnego niebezpiecznie niszczone jest również środowisko ludzkie. „Nie tylko ziemia została dana człowiekowi przez Boga, aby używał jej z poszanowaniem pierwotnie zamierzonego dobra [...], ale również człowiek jest dla siebie samego darem otrzymanym od Boga, i dlatego musi respektować naturalną i moralną strukturę, w jaką został wyposażony”²⁵. Ekologia ludzka określa więc szacunek wobec każdego człowieka od samego jego początku, poprzez cały jego przebieg, także w sytuacjach dla niego trudnych (choroba, starość, ubóstwo, migracja) aż do naturalnej śmierci.

2.1. Poszanowanie godności osoby ludzkiej

Zdaniem Jana Pawła II tym, co najbardziej zagraża stworzeniu i człowiekowi, jest brak poszanowania dla praw natury i zanik poczucia wartości życia²⁶. Benedykt XVI z niepokojem stwierdza: „Jeśli chodzi o prawo do życia, trzeba wyraźnie powiedzieć, że w naszej społeczności dokonuje się zagłady życia: obok ofiar konfliktów zbrojnych, terroryzmu i różnorodnych form przemocy są ofiary cichej śmierci, spowodowanej przez głód, przez aborcję, eksperymenty na embrionach i eutanazję. Aborcja i eksperymenty na embrionach są bezpośrednim przeciwieństwem postawy otwarcia na drugiego, która jest konieczna do tworzenia trwałych, pokojowych relacji”²⁷. Podobnie mówi papież Franciszek w adhortacji *Gaudate et exultate*: „Jasna, stanowcza i żarliwa musi być [...] obrona istoty niewinnej, jeszcze nienarodzonej, ponieważ stawką jest w tym wypadku

²⁵ Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, 38.

²⁶ Por. Jan Paweł II, *Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła* (Łk 1, 45). *Przemówienie w czasie Liturgii słowa*, Zamość 12 czerwca 1999, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/zamosc_12061999.html (30.04.2018).

²⁷ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju* (1 stycznia 2007), nr 5, https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html (30.04.2018).

godność życia ludzkiego, zawsze świętego, czego wymaga miłość do każdej osoby, niezależnie od etapu jej rozwoju”²⁸.

Problemem decydującym dla ochrony przyrody jest całościowa postawa moralna. „Jeśli nie szanuje się prawa do życia i do naturalnej śmierci, jeśli sztucznie czyni się poczęcie, ciążę i narodziny człowieka, jeśli poświęca się ludzkie embriony w celach badawczych, to w powszechnej świadomości w końcu gubi się pojęcie ekologii człowieka, a wraz z nim pojęcie ekologii środowiska”²⁹.

Człowiek winien mieć respekt do swojej natury, dlatego podstawowym elementem prawdziwej ekologii człowieka jest poznawanie i akceptowanie własnego ciała, aby o nie dbać i szanować jego znaczenie. Także docenienie własnego ciała w jego kobiecości lub męskości jest konieczne, aby móc rozpoznać siebie w spotkaniu z innym, różnym od siebie. Z tego względu nie jest zdrowa postawa usiłująca «zatrzeć różnicę płci, bo nie potrafi z nią się konfrontować»³⁰.

Kościół w swoich działaniach stara się pamiętać nie tylko o obowiązku dbania o naturę, ale także o «chronieniu człowieka przed zniszczeniem samego siebie»³¹. Każdy człowiek jest stworzony z miłości, uczyniony na Boży obraz i podobieństwo (por. Rdz 1, 26). To stwierdzenie ukazuje nam ogromną godność każdej osoby ludzkiej, która «nie jest tylko czymś, ale kimś». Osoba jest podmiotem, którego nigdy nie można zredukować do kategorii przedmiotu³². Życie ludzkie nie jest więc ideą lub abstrakcją, ale konkretną rzeczywistością istoty, która żyje, działa i rozwija się³³.

Bóg daje życie, komu chce, i On tylko ma władzę wyznaczania jego końca. Tylko Bóg może decydować o życiu człowieka w sposób absolutny. Ponieważ wszystko jest ze sobą powiązane, stąd nie da się pogodzić obrony przyrody z usprawiedliwianiem braku szacunku do życia.

²⁸ Franciszek, adhort. apost. *Gaudate et Exultate. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, 101.

²⁹ Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, 51.

³⁰ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 155.

³¹ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 79.

³² Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 81.

³³ Por. Jan Paweł II, *Świętość życia ludzkiego*, w: Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne*, t. 2, Warszawa 1982, s. 372.

Niewykonalny wydaje się proces edukacyjny na rzecz przyjęcia osób słabych, jeśli nie otacza się opieką ludzkiego embrionu³⁴.

Papież Franciszek dostrzega konieczność poszanowania wymogów „ekologii ludzkiej”, gdyż zagrożona jest osoba ludzka³⁵. Gdy osoba ludzka uważana jest jedynie za jakiś kolejny byt pośród innych, pochodzący jakby z gry losowej lub fizycznego determinizmu, „powstaje zagrożenie, że świadomość odpowiedzialności ulegnie w sumieniach osłabieniu”³⁶. Zawsze należy więc pamiętać, że Panem każdej ludzkiej istoty, każdego ludzkiego życia jest Bóg, a nie człowiek³⁷. Nie ma zatem ekologii bez właściwej antropologii.

2.2. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu

Grupę ludzi wykluczonych stanowi większość mieszkańców planety³⁸. Tymczasem „Bóg dał ziemię całemu rodzajowi ludzkiemu, aby utrzymywała wszystkich jego członków, nie wykluczając ani nie wyróżniając nikogo”³⁹. Nie jest więc do zaakceptowania taki model rozwoju, który nie respektowałby godności osoby ludzkiej. Każdy chrześcijanin jest więc zobowiązany do szacunku wobec chorych i niepełnosprawnych, osób starszych, ubogich i migrantów.

2.2.1. Godność niepełnosprawnych i chorych psychicznie

Dzisiaj zasadniczo istnieje zgoda co do tego, że ziemia jest wspólnym dziedzictwem, którego owoce powinny służyć wszystkim ludziom.

³⁴ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 120.

³⁵ Papież Franciszek wzywa do poszanowania środowiska i budowania międzyludzkiej solidarności, <http://www.niedziela.pl/artukul/5121/Papiez-Franciszek-wzywa-do-poszanowania> (30.04.2018).

³⁶ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 118; Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2010 roku*, 2, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 41; „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1 (2010), s. 4.

³⁷ Por. Franciszek, *adhort. apost. Gaudete et Exultate. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, 32.

³⁸ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 49.

³⁹ Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, 31.

Dlatego każdy projekt ekologiczny powinien uwzględniać prawa podstawowe osób najbardziej społecznie upośledzonych⁴⁰.

W opinii Franciszka „ludzkie życie, osoba nie są już postrzegane jako wartości podstawowe, które należy respektować i chronić, zwłaszcza jeżeli jest ona słaba lub niepełnosprawna [...]”⁴¹. Do takich osób należą choćby osoby psychicznie chore⁴². Środowisko społeczne nie zawsze akceptuje osoby umysłowo chore i ich ograniczenia. Występują także trudności w znalezieniu zasobów ludzkich i finansowych potrzebnych do ich wsparcia. Konieczne jest także połączenie odpowiedniej terapii z nową wrażliwością na nieprzystosowanie, aby pracownicy tego sektora mogli skuteczniej pomagać tym chorym i ich rodzinom⁴³.

Problemy niepełnosprawnych dostrzega papież Franciszek. Choć doświadczenia on coraz większą świadomość godności każdej osoby, to jednak zauważa, że „wizja często narcystyczna i utylitarystyczna prowadzi jakąś część osób do traktowania niepełnosprawnych w sposób marginalny, nie dostrzegając w nich wielorakiego bogactwa ludzkiego i duchowego”⁴⁴.

Osoba niepełnosprawna jest podmiotem osobowych praw i należy wesprzeć ją w tym, aby mogła w miarę możliwości uczestniczyć w życiu społeczeństwa. Uznając i chroniąc godność i prawa niepełnosprawnych, uznajemy i chronimy tym samym prawa nas wszystkich i każdego z osobna⁴⁵. W tym kontekście papież Franciszek podkreśla, że „Kościół nie może

⁴⁰ Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si*, nr 93.

⁴¹ Franciszek, *O poszanowania środowiska i budowania międzyludzkiej solidarności*. Przemówienie z 5.06.2013, <http://www.niedziela.pl/arttykul/5121/Papiez-Franciszek-wyzywa-do-poszanowania> (30.04.2018).

⁴² Por. J. Klimek, *Współczesne miasto – obszar destrukcji środowiska psychicznego. Refleksja psychologiczno-pastoralna na kanwie encykliki Laudato si’ papieża Franciszka*, w: *Środowisko a zdrowie psychiczne człowieka*, dz. cyt., s. 94–95.

⁴³ Por. Benedykt XVI, *Otoczajmy troską i miłością umysłowo chorych*. Oredzie Ojca Świętego na XIV Światowy Dzień Chorego 2006, w: *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*, t. 2, red. J. Brusilo, Tarnów 2012, s. 408–409.

⁴⁴ Franciszek, *Katecheza i osoby niepełnosprawne: uwaga, jaką należy zwrócić w codziennym życiu Kościoła*. Przemówienie wygłoszone na Papieskim Uniwersytecie Urbaniańskim w Rzymie, 21.10.2017, <http://info.wiara.pl/doc/4263222.Papiez-o-niepelnosprawnych> (30.04.2018).

⁴⁵ Por. Jan Paweł II, *Ludzie najsłabsi i najbardziej potrzebujący w życiu społeczeństwa*. Przesłanie Jana Pawła II do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat: *Godność*

być głuchy lub mówić fałszywym tonem w obronie i w promocji osób niepełnosprawnych”⁴⁶.

Bliskość wobec niepełnosprawnych musi wyrażać się także w liturgii i katechezie oraz spotkaniu z Jezusem, bo „żadne ograniczenie fizyczne i psychiczne nigdy nie może być przeszkodą do tego spotkania, ponieważ oblicze Chrystusa jaśnieje w każdej osobie”. Należy również przezwyciężyć zażenowanie i lęk, które są doświadczane w kontakcie z osobami niepełnosprawnymi oraz wypracowywać odpowiednie narzędzia, aby nikomu nie zabrakło wsparcia Bożej łaski⁴⁷.

2.2.2. Troska o osoby starsze

W dzisiejszym społeczeństwie, w którym panuje kult wydajności, pojawia się pokusa traktowania osób starszych jak beużytecznego ciężaru⁴⁸. Istnieje niebezpieczeństwo, że współczesna kultura, która ceni rachunek ekonomiczny, efektywność, dobrobyt, piękno i siłę, może dostrzegać w osobach starszych niewygodne obciążenie i odsuwać je na margines życia rodzinnego i społecznego⁴⁹.

Jan Paweł II, broniąc godności każdej osoby ludzkiej, przestrzegał przed wykluczaniem seniorów ze wspólnoty⁵⁰. Mówił zdecydowanie:

i prawa osoby z upośledzeniem umysłowym, Watykan, 5 stycznia 2004, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/uposledzenie_05012004.html (30.04.2018).

⁴⁶ Franciszek, *Katecheza i osoby niepełnosprawne: uwaga, jaką należy zwrócić w codziennym życiu Kościoła*. Przemówienie wygłoszone w Papieskim Uniwersytecie Urbaniańskim w Rzymie, 21.10.2017, <http://wiesz.com.pl/2017/10/21/franciszek-kochajmy-osoby-z-niepełnosprawnoscia> (30.05.2018).

⁴⁷ Por. Franciszek, *Katecheza i osoby niepełnosprawne: uwaga, jaką należy zwrócić w codziennym życiu Kościoła*. Przemówienie wygłoszone w Papieskim Uniwersytecie Urbaniańskim w Rzymie, 21.10.2017.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Cenna rola starszych w Kościele*. Przemówienie z 7.09.1994, „L' Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (1994), s. 38, nr 1.

⁴⁹ Por. Jan Paweł II, *Środki Przekazu Społecznego i problemy ludzi starszych*. Orędzie na XVI Światowy Dzień Środków Przekazu Społecznego, 10.05.1982, Watykan 1982, w: Jan Paweł II, *O cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia (1982-1984)*, Niepokalanów 1988, t. 2, s. 27, nr 4.

⁵⁰ Por. J. Dziedzic, *Kościół wobec starości. Perspektywa pastoralnoteologiczna*, w: *Starość. Problem czy szansa? Refleksja pastoralnoteologiczna*, red. J. Dziedzic, Kraków 2015, s. 47-49; J. Dziedzic, *Nauczanie Jana Pawła II o szacunku dla osób wykluczonych przez starość*, w: *De*

„Jeżeli społeczeństwo, kierując się jedynie kryterium konsumizmu i wy-dajności, dzieli ludzi na aktywnych i nieaktywnych, i uważa tych drugich za obywateli drugiej kategorii, pozostawiając ich własnej samotności, nie może nazywać się społeczeństwem naprawdę cywilizowanym”⁵¹.

Obowiązek szacunku wobec osób starszych wypływa z czwartego przykazania Dekalogu: Czcij ojca i matkę. Jego pełne i konsekwentne przestrzeganie nie tylko jest źródłem miłości dzieci do rodziców, ale podkreśla też silną więź między pokoleniami. Tam, gdzie przykazanie to jest akceptowane i wiernie zachowywane, ludzie starzy nie muszą się obawiać, że zostaną uznani za bezużyteczny i kłopotliwy ciężar⁵².

Jan Paweł II podkreśla, że cechą cywilizacji prawdziwie ludzkiej jest szacunek i miłość do ludzi starszych. Brak pozytywnego nastawienia do nich sprzyja marginalizacji tych osób i skazuje je na samotność, porównywalną do prawdziwej śmierci społecznej⁵³. Tymczasem życie ludzkie pozostaje cenne w każdym wieku i w każdym stanie, dlatego też należy sprzeciwić się wszelkim praktykom skracania życia. Życie bowiem jest darem Bożym i jego ochrona należy do każdego z nas⁵⁴. Szacunek, jaki winniśmy okazywać starszym, wyklucza wszelkie praktyki skracania życia. Życie człowieka jest bowiem cennym darem, który należy kochać, i którego trzeba bronić w każdej fazie. „Eutanazja to zamach na życie, którego nie może uprawomocnić żadna ludzka władza, jako że życie ludzkie jest dobrem nienaruszalnym”⁵⁵.

revolutionibus orbium populorum Joannis Pauli II. Papież wobec wykluczenia społecznego, red. K. Pilarczyk, Warszawa 2015, s. 483–488.

⁵¹ Jan Paweł II, *Poparcie roli osób starszych w rodzinie i społeczeństwie. Przemówienie do członków Krajowej Federacji Handlu i Turystyki, Watykan 29.04.1982*, nr 4, w: *Nauczanie Papieskie*, t. 5/1, Poznań 1993, s. 614.

⁵² Por. Jan Paweł II, *List Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*, Watykan, 1 października 1999, nr 11.

⁵³ Por. Jan Paweł II, *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa. List do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludzkości*, 3 kwietnia 2002, s. 1, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/ludzie_starsi_03042002.html (30.04.2018).

⁵⁴ Por. Jan Paweł II, *O szacunku dla ludzi w podeszłym wieku. Przemówienie Ojca Świętego do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, Watykan 31.10.1999, nr 2 i 8, „L'Osservatore Romano” 3 (1999), s. 18.

⁵⁵ Jan Paweł II, *O szacunku dla ludzi w podeszłym wieku. Przemówienie Ojca Świętego do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, Watykan,

Trzeba też zaznaczyć, że nawet najtrudniejsza sytuacja egzystencjalna nie upoważnia człowieka w podeszłym wieku do rezygnacji z życia. W *Evangelium vitae* czytamy: „Sprawiedliwy nie prosi o uwolnienie od starości i od jej ciężaru, przeciwnie, modli się słowami: Ty bowiem, mój Boże, jesteś moją nadzieją, Panie, ufności moja od moich lat młodych [...]. Lecz i w starości, w wieku sędziwym nie opuszczaj mnie, Boże, gdy moc Twego ramienia głosić będę, całemu przyszłemu pokoleniu – Twą potęgę (Ps 71 [70], 5. 18)”⁵⁶.

Tylko Bóg może decydować o życiu człowieka w sposób absolutny. Człowiek nie jest panem absolutnym samego siebie i nie rozporządza dobrowolnie swoim życiem. Musi on zarówno w życiu, jak i w śmierci zawierzyć się całkowicie „woli Najwyższego” i zamysłowi Jego miłości⁵⁷. Nawet wtedy, gdy człowiek nie ma już szans na odzyskanie zdrowia, nie może pograć się w rozpacz i szukać śmierci, ale winien być pełen niezłomnej ufności w ożywiającą moc Boga⁵⁸.

Jan Paweł II zachęcał wszystkich starszych, żeby sami nie skazywali się na margines. Przekonanie, że życie nie ma już dla nich godnych celów, jest fałszywe, dlatego seniorzy powinni „podtrzymać zainteresowanie rzeczami użytecznymi dla siebie i innych, kształcić umysł, doceniać przyjaźń z innymi i widzieć swoje miejsce w wielkiej rodzinie Bożej, jaką jest Kościół, w którym każdy człowiek ma jednakową wartość i godność”⁵⁹.

2.2.3. Zobowiązania wobec ubogich

Zdaniem papieża Franciszka prawdziwe podejście ekologiczne zawsze ma kontekst społeczny. W dyskusji o środowisku trzeba usłyszeć zarówno wołanie ziemi, jak i krzyk biednych⁶⁰. Choć Kościół wypowiada się często

31 października 1999, nr 8, „L' Osservatore Romano” 3 (1999), s. 18, por. J. Dziedzic, *Spór o eutanazję*, Kraków 2005, s. 53–56.

⁵⁶ Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 46.

⁵⁷ Por. Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 46.

⁵⁸ Por. Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 46.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Spotkanie z osobami Trzeciego Wieku w Walencji – 8 listopada 1982 r., w: O cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia (1982–1984)*, t. 2 Niepokalanów 1988, s. 65.

⁶⁰ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 49.

na temat ochrony życia nienarodzonych, to jednak nie należy zapominać o ochronie każdego życia, także tego z obrzeży. Papież Franciszek mówi: „Ale równie święte jest życie ubogich, którzy już się urodzili i zmagają się z biedą, opuszczeniem, wykluczeniem, handlem ludźmi, ukrytą eutanazją chorych oraz osób starszych, pozbawionych opieki, w nowych formach niewolnictwa oraz wszelkich postaciach odrzucania” (84)⁶¹.

Papież podkreśla, że zarówno bogaty, jak i ubogi mają jednakową godność, ponieważ „Pan obydwu jest Stwórcą” (Prz 22, 2), „On bowiem stworzył małego i wielkiego” (Mdr 6, 7) i „sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi” (Mt 5, 45)⁶². Paradoxem naszych czasów jest to, iż wraz z dynamicznie wzrastającym bogactwem świata poszerzają się obszary biedy i pojawiają się nowe formy ubóstwa. Obserwuje się także zachwianie równowagi pomiędzy produkcją dóbr a ich redystrybucją⁶³. Podkreślał to już Jan Paweł II w 1993 roku w następujących słowach: „Nigdy dotąd ziemia nie wydawała tak obfitych plonów i nigdy nie było na niej tak wielu głodujących. Owoce rozwoju nadal nie są rozdzielane sprawiedliwie”⁶⁴. Do słów papieża z Polski nawiązuje wiele lat później papież Franciszek, pisząc w 2016 roku w *Laudato si'*: O ubogich wspomina się często w debatach międzynarodowych, jednak w rzeczywistości, kiedy dochodzi do konkretnych działań, często pozostają oni na ostatnim miejscu⁶⁵.

Badania wykazują, że degradacja środowiska i degradacja społeczeństwa najbardziej dotyka najuboższych mieszkańców naszej planety. Wielu biednych jest też skazanych na przedwczesną śmierć, której powodem są konflikty wynikające z braku zasobów i wielu innych problemów⁶⁶.

⁶¹ Franciszek, adhort. apost. *Gaudate et Exultate*, 101.

⁶² Franciszek, enc. *Laudato si'*, 94.

⁶³ Por. R. Lętocha, *Kategorie ubóstwa i wykluczenia społecznego w myśli Jana Pawła II. Kontekst latynoamerykański teologii wyzwolenia*, w: *De revolutionibus orbium populorum Joannis Pauli II...*, dz. cyt., s. 242–243.

⁶⁴ Jana Paweł II, *Wojna i ubóstwo: dwie plagi nękające ludzkość*, Przemówienie 16 I 1993 do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej, Watykan, 16 stycznia 1993, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/cd1993_16011993.html (28.04.2018).

⁶⁵ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 50.

⁶⁶ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 48.

Trzeba dodać, że marnotrawstwu ulega niemal jedna trzecia produkowanej żywności, a „żywność, którą się wyrzuca, jest niejako żywnością kradzioną ze stołu ubogich”⁶⁷. Troska o ekologię ludzką wzywa więc do sprawiedliwego podziału dóbr i szacunku do osób ubogich.

2.2.4. Postawa wobec migrantów

Sytuacja migrantów nie może być tematem marginalnym. Papież Franciszek nie zgadza się tutaj z tymi katolikami, którzy twierdzą, że jest to temat drugorzędny w porównaniu z „poważnymi” zagadnieniami bioetyki⁶⁸. Tymczasem już Stary Testament wzywa do szacunku wobec migrantów, kiedy mówi: „Nie będziesz gnębił i nie będziesz uciśkał cudzoziemców, bo wy sami byliście cudzoziemcami w ziemi egipskiej (Wj 22, 20)” (Ls 103). Kościół zawsze odkrywał w migrantach oblicze Chrystusa, który sam był obcym i przychodniem (por. Mt 25, 35), zaś w Maryi dostrzegał ikonę kobiety wędrującej (por. nr 12, 14)⁶⁹.

Szacunek wobec migrantów opisywany w Biblii przekłada się na kształtowanie postaw solidarności z potrzebującymi. Nikt nie jest też obcy we wspólnocie chrześcijańskiej, która „obejmuje osoby każdego narodu i wszystkich pokoleń, ludów i języków” (Ap 7, 9)⁷⁰. Podstawą szacunku wobec migrantów jest respekt wobec godności każdego człowieka. Emigrant jest osobą ludzką o niezbywalnych i podstawowych prawach, które powinni szanować wszyscy i w każdej sytuacji (*Caritas in veritate*, 62)⁷¹.

W kontekście problemów migracyjnych papież Franciszek podkreśla, że powołaniem Kościoła jest pokonywanie granic i umożliwianie „przejścia od postawy obronnej, nacechowanej strachem, brakiem zainteresowania i tendencją do marginalizacji do postawy opartej na kulturze

⁶⁷ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 50.

⁶⁸ Por. Franciszek, adhort. apost. *Gaudate et Exultate*, 102.

⁶⁹ Por. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2016*, Watykan, 12 września 2015.

⁷⁰ Franciszek, *Imigranci niepełnoletni, bezbronni i pozbawieni głosu*. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy, 15 stycznia 2017.

⁷¹ Por. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015*, Watykan, 3 września 2014.

spotkania, jedynej, która potrafi budować świat bardziej sprawiedliwy i braterski”⁷².

Kryterium oceny naszego życia stanowi przede wszystkim to, co uczyniliśmy dla innych⁷³. Słowa te są tym bardziej aktualne, że w społeczeństwie globalizującym się dobro wspólne i zaangażowanie na jego rzecz nie mogą nie odnosić się do wszystkich ludzi (*Caritas in veritate*, 7)⁷⁴. Zdaniem papieża Franciszka na „globalizację migracji” powinno się zareagować „globalizacją miłości i współczucia”. Żaden człowiek nie może być uznany za niepotrzebny, będący nie na swoim miejscu. Uchodźca, imigrant czy azylant nie mogą być traktowani jak „pionki na szachownicy ludzkości” albo jak „ludzie skazani na przemiał”⁷⁵.

Należy dodać, że istnieje możliwość stopniowego wyeliminowania przyczyn migracji. Aby to zrealizować, należy na poziomie światowym szerzyć porządek gospodarczo-finansowy bardziej sprawiedliwy i zrównoważony. Nieodzowne jest również wzmoczenie wysiłków na rzecz pokoju, który jest koniecznym warunkiem wszelkiego autentycznego postępu⁷⁶.

3. Ekologia ludzka i wychowanie

Ekologia ludzka domaga się szacunku wobec całego stworzenia. Dlatego kształtowanie postaw szacunku do człowieka jest istotnie związane z szacunkiem do całego otaczającego nas świata. Papież Benedykt XVI podkreśla, że „kiedy ekologia ludzka jest szanowana w społeczeństwie,

⁷² Por. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015*, Watykan, 3 września 2014.

⁷³ Por. Franciszek, adhort. apost. *Gaudete et Exultate*, 104.

⁷⁴ Por. Benedykt XVI, *Św. Paweł migrant i Apostoł Narodów, Orędzie na 97 Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2011*, Castel Gandolfo, 27 września 2010.

⁷⁵ Franciszek, *Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2014*, Watykan 5.08.2013, https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20130805_world-migrants-day.html (30.07.2017), zob. także: A. Filipowicz i in., *Polityczno-prawne i społeczne aspekty współczesnych migracji*, Warszawa 2016, s. 25.

⁷⁶ Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015*, Watykan, 3 września 2014.

również ekologia środowiska czerpie z tego korzyści⁷⁷. Edukacja ekologiczna winna więc dotyczyć równowagi wewnętrznej z samym sobą oraz solidarności z innymi.

3.1. Równowaga wewnętrzna z samym sobą

Człowiek, niezależnie od narzuconych mu wszelkich uwarunkowań psychicznych i społecznych, ma możliwość zmiany swoich postaw⁷⁸. Kiedy ktoś jest w stanie przezwyciężyć indywidualizm, to może także skutecznie wypracować alternatywny styl życia⁷⁹. Ten styl życia kieruje się – zdaniem Franciszka – paradygmatem „mniej znaczy więcej”. Człowiek nie powinien obciążać się „mętnością zachłannej konsumpcji”, która wyraża się w słowach: „Mam więcej, chcę więcej”. Taka postawa zabija duszę, a ci, którzy tak żyją, nie osiągną szczęścia⁸⁰. Zdaniem Jana Pawła II „współczesne społeczeństwo nie znajdzie rozwiązania kwestii ekologicznej, jeśli poważnie nie zweryfikuje swojego stylu życia”⁸¹. Podkreśla, że doskonałość osoby „nie może polegać tylko na uzyciu, na władaniu i na nieograniczonym posiadaniu rzeczy stworzonych i wytworów przemysłu, ale nade wszystko na podporządkowaniu posiadania, panowania i użycia podobieństwu człowieka do Boga oraz jego powołaniu do nieśmiertelności”⁸².

Integralny rozwój polega na tym, aby zachować właściwe proporcje pomiędzy ludzkim „być” i „mieć”⁸³. Chociaż „mieć” niejednokrotnie stanowi niezbędną bazę dla „być”, to jednak, aby mówić o właściwych relacjach

⁷⁷ Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2010, nr 12.

⁷⁸ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 205.

⁷⁹ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 208.

⁸⁰ Por. Franciszek, *Bez obciążania się mętnością zachłannej konsumpcji*. Przemówienie wygłoszone 29 stycznia 2017, <http://papiez.wiara.pl/doc/3675571.Bez-obciazania-sie-metnoscia-zachlannej-konsumpcji> (20.04.2018).

⁸¹ Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1990 roku, nr 13, <https://ekai.pl/dokumenty/oredzie-na-swiatowy-dzien-pokoju> (30.05.2018)

⁸² Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, 29, cyt. za: M. Wyrostkiewicz, *Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko z perspektywy teologicznomoralnej*, Lublin 2007, s. 102.

⁸³ Por. Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, 28.

w środowisku osoby i jej autentycznym rozwoju, zgodnie z naturą osoby ludzkiej, „być” osoby musi stanowić wartość nadrzędną wobec jej „mieć”⁸⁴.

Świadomość powagi kryzysu ekologicznego musi przełożyć się na nowe nawyki. Duchowość chrześcijańska proponuje tu rozwój wstrzemięźliwości, którą jest związana z prostotą życia. Człowiek, nawet kiedy ma niewiele, potrafi być wdzięczny za to, co posiada, i nie doświadcza negatywnych emocji, w tym smutku powodowanego brakiem czegoś⁸⁵. Wstrzemięźliwość pomaga także zredukować zmęczenie i niepokój, które są związane z postawą konsumpcyjną, polegającą na chęci posiadania ciągle więcej. Osoby wstrzemięźliwe charakteryzują się większą tolerancją na zaspokajanie potrzeb i pewną umiejętnością ich ograniczania⁸⁶. Człowiek potrafiący przewyciężyć indywidualizm może skutecznie wypracować alternatywny styl życia, co ułatwia zmiany w całym społeczeństwie⁸⁷.

3.2. Miłość braterska

Jan Paweł II w swoim nauczaniu wielokrotnie apelował o zmianę stylu życia i odnowę moralną ludzi. Podkreślał, że świat współczesny, choć popiera ochronę środowiska, nie rozumie, że „głębką przyczyną wszystkich zamachów na przyrodę jest nieład moralny i pogarda, jaką żywi człowiek do człowieka”⁸⁸.

Troska o przyrodę wiąże się ze zdolnością do życia z innymi. Skoro Bóg jest naszym wspólnym Ojcem, to oznacza, że my wszyscy jesteśmy braćmi. Bez braterstwa i dzielenia się – mówi papież Franciszek – nie może być prawdziwej komunii i zaangażowania na rzecz dobra wspólnego i sprawiedliwości⁸⁹. Tylko braterstwo jest gwarantem trwałego pokoju

⁸⁴ Por. M. Wyrostkiewicz, *Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko...*, dz. cyt., s. 102; J. Dziedzic, *Kościół wobec kwestii ekologicznej*, w: *Ekoturystyka*, red. J. Dziedzic, P. Tirpak, Presov 2013, s. 45.

⁸⁵ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 209 i 222.

⁸⁶ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 223.

⁸⁷ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 208.

⁸⁸ Cyt za: B. Linka, *Troska o środowisko naturalne w nauczaniu pielgrzymkowym Jana Pawła II*, „Akant” 7 (2004), s. 16.

⁸⁹ Por. Franciszek, *Oby braterstwo i wspólnota stały się stylem naszego życia*, 2 kwietnia 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-04/papiez-franciszek-regina-coeli-2-kwietnia.html> (30.04.2018).

i może przezwyciężyć różne formy ubóstwa, wyeliminować wojny oraz wyplenić korupcję i przestępczość. Powołaniem chrześcijańskim jest więc zaangażowanie się na rzecz dobra wspólnego, a zwłaszcza troska o najsłabszych i zepchniętych na margines. Nie możemy zamykać się w naszej sferze prywatnej, w naszej grupie, bo wtedy mamy do czynienia tylko ze zbiorem jednostek motywowanych własnymi interesami⁹⁰.

Dla chrześcijanina ważna jest więc miłość braterska, która jest bezinteresowna. Ta zaś bezinteresowność sprawia, że kochamy ludzi, ale i akceptujemy wiatr, słońce, chmury⁹¹. Ta miłość ma także wymiar obywatelski i polityczny. Umiłowanie społeczeństwa i zaangażowanie się na rzecz wspólnego dobra są doskonałą formą miłości, która wpływa nie tylko na relacje między ludźmi, ale także na stosunki społeczne, ekonomiczne i polityczne⁹².

Papież Franciszek podkreśla, że miłość w życiu społecznym jest konieczna do budowania społeczeństwa bardziej ludzkiego i bardziej godnego osoby. W tym kontekście, „obok znaczenia małych codziennych gestów, miłość społeczna skłania nas do myślenia o wielkich strategiach, które skutecznie powstrzymałyby degradację środowiska i zachęciły do kultury troski, przenikającej całe społeczeństwo”⁹³.

3.3. Edukacja ekologiczna

Edukacja ekologiczna jest możliwa wtedy, gdy człowiek sam podejmie decyzję o osobistej przemianie. Jest to możliwe poprzez doskonalenie się w cnotach, czyli dar z siebie⁹⁴. Obowiązek troski o środowisko dokonuje się poprzez małe codzienne działania, aby ukształtować pewien styl życia. Istotne jest tu wychowanie do odpowiedzialności za środowisko naturalne, które preferuje zachowania mające bezpośredni wpływ

⁹⁰ Por. Franciszek, *Oby braterstwo i wspólnota stały się stylem naszego życia*, 2 kwietnia 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-04/papiez-franciszek-regina-coeli-2-kwietnia.html> (30.04.2018).

⁹¹ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 228.

⁹² Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 231.

⁹³ Franciszek, enc. *Laudato si'*, 231.

⁹⁴ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 211.

na troskę o przyrodę, np. unikanie stosowania tworzyw sztucznych i papieru czy segregowanie odpadów.

Istnieją różne obszary edukacyjne: szkoła, rodzina, media, katecheza i inne. Centralną rolę odgrywa jednak rodzina, ponieważ jest ona „miejscem, w którym życie, dar Boga mogą w sposób właściwy być przyjęte i chronione przed licznymi atakami, na które jest ono wystawione”. Rodzina stanowi ośrodek kultury życia. W niej pielęgnowane są pierwsze nawyki miłości i troski o życie. Ona jest miejscem formacji integralnej, gdzie dokonuje się osobiste dojrzewanie⁹⁵.

W edukacji ekologicznej nieodzowne jest kształtowanie sumień. To zadanie należy do Kościoła, wszystkich wspólnot chrześcijańskich, polityki i różnych stowarzyszeń. Wychowanie do odpowiedzialnej ascezy spoczywa również na seminariach duchownych i zakonnych domach formacyjnych. Z punktu widzenia ekologii ludzkiej jest też ważna wrażliwość na potrzebujących⁹⁶.

Należy pamiętać, że na zachowanie wpływa sposób myślenia. Głębokie zmiany w podejściu do środowiska są możliwe poprzez kształtowanie postaw wobec społeczeństwa i jego relacji z naturą. Jeżeli to nie nastąpi, nadal rozwijać się będzie model konsumistyczny, narzucony przez mechanizmy rynkowe oraz środki przekazu⁹⁷.

Biorąc pod uwagę aspekt religijny formacji ekologicznej, należy podkreślić wielkie bogactwo duchowości chrześcijańskiej. Stanowi ona wspaniały wkład w kształtowanie ludzkich postaw⁹⁸. Chrześcijanie postrzegają wszechświat i jego wyjątkowość w świetle stwórczego dzieła Ojca i odkupieńczego dzieła Chrystusa, który przez swoją śmierć i zmartwychwstanie pojednał z Bogiem „i to, co na ziemi, i to, co w niebiosach” (Kol 1, 20)⁹⁹. Takie podejście do świata przyczynia się do rozwoju u osób wierzących kreatywności i entuzjazmu, które są także potrzebne do ochrony przyrody i człowieka.

⁹⁵ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 213.

⁹⁶ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 214.

⁹⁷ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 215.

⁹⁸ Por. Franciszek, enc. *Laudato si'*, 216.

⁹⁹ Por. Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzycić pokój, strzeż dzieła stworzenia*. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2010, nr 14.

Zakończenie

W szeroko analizowanej dziś problematyce ekologicznej nie może zabraknąć refleksji nad ekologią ludzką. Niszczony jest bowiem nie tylko środowisko przyrodnicze, ale i środowisko ludzkie. Pismo Święte i nauczanie Kościoła kładą nacisk zarówno na kluczową rolę człowieka pośród stworzenia, jak i na jego godność, która wynika z faktu, że został stworzony na obraz i podobieństwo Boga.

Ochrona przyrody musi być ściśle związana z poszanowaniem godności osoby ludzkiej. Człowiek ma prawo do życia od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci. Panem życia i śmierci jest Bóg. To Bóg daje życie i On wyznacza jego koniec. Ponieważ zagrożona jest dzisiaj osoba ludzka, konieczne jest poszanowanie wymogów ekologii ludzkiej. Wynika z tego powinność uznania wszystkich ludzi bez możliwości społecznej ich marginalizacji. Każdy chrześcijanin jest więc zobowiązany do szacunku wobec chorych i niepełnosprawnych, osób starszych, ubogich czy migrantów.

Postawa respektu wobec ekologii ludzkiej wymaga edukacji. Kształtowanie postaw ekologicznych wiąże się z równowagą wewnętrzną z samym sobą oraz solidarnością z innymi. Istotna jest tu wstrzeźliwość pomagająca ograniczyć potrzeby związane z konsumpcyjnym stylem życia. Chrześcijanin winien też zaangażować się na rzecz dobra wspólnego, gdzie bliźni jest bratem, a nie konkurentem. W wychowaniu nieodzowne jest również formowanie sumień, które umożliwi osobiste dojrzewanie.

Summary

Kościół a ekologia ludzka

Artykuł omawia problematykę ekologii ludzkiej w kontekście nauczania Kościoła. Samo sformułowanie „ekologia ludzka” podkreśla, że człowiek ma naturę, którą winien szanować, i którą nie może manipulować według swego uznania. Kiedy mówimy więc o obowiązkach wobec przyrody, to musimy pamiętać, że są one związane z powinnościami wobec osoby ludzkiej. Człowiek jest bowiem odpowiedzialny za środowisko życia. Chodzi zasadniczo o poszanowanie godności osoby ludzkiej, która zakłada szacunek do życia od momentu poczęcia do naturalnej śmierci. Należy więc uznać godność wszystkich ludzi bez możliwości ich marginalizacji. Na szacunek zasługują wszyscy, niezależnie od zdrowia, pozycji społecznej czy wieku. Papież Franciszek apeluje więc o szacunek wobec ubogich, chorych i niepełnosprawnych, migrantów i osób starszych.

Wypracowanie etosu ekologicznego wymaga edukacji. Należy w niej zwrócić uwagę na harmonię wewnętrzną z samym sobą oraz solidarność z innymi. Istotna jest tu postawa wstrzemięźliwości pomagająca żyć według paradygmatu „bardziej być”, niż „mieć”. W wychowaniu nieodzowne jest też formowanie wrażliwego sumienia pomagającego otaczać szacunkiem zarówno środowisko przyrodnicze, jak i środowisko ludzkie.

Słowa kluczowe: Kościół, ekologia ludzka, natura, godność osoby, styl życia, edukacja

Church teaching and Human Ecology

The article discusses the problem of human ecology in the context of the Catholic Church teaching. The term “human ecology” puts a strong emphasis on the fact that man has his own nature which needs to be respected and which must never be manipulated according to his own wishes and desires. Therefore, when one says it is our duty to protect the natural environment, one must not forget that this responsibility also includes protecting human rights and needs. In other words, man is responsible for all creation, both nature and people. The main principle of this philosophy is to respect and protect human dignity, which, in turn, indicates that human life has to be protected from the moment of its conception till the moment of its natural death. Everyone’s dignity has to be recognized, accepted and never marginalized. All people, regardless of their health, social status or age, deserve respect. Pope Francis appeals to everyone to respect others with no exceptions: the poor, the sick, the disabled, immigrants and the old.

To work out such an ecological ethos requires education: it is important to emphasize the importance of achieving harmony within one’s own self and

solidarity with others. It is essential to adopt a life-style of simplicity, moderation and discipline, which will help to live according to the paradigm: “more to be than to have”. Moreover, it is absolutely paramount to forge a sensitive conscience, which helps to respect and protect both the natural and human environments.

Keywords: Church, human ecology, nature, human dignity, life-style, education

Bibliografia

Bełch K., *Kwestia ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, „Pedagogika Katolicka” 6 (2010), s. 83–94.

Benedykt XVI, *Deus Caritas est*, Rzym 2005.

Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzycić pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, 1 stycznia 2010, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/pokoj2010_lev_08122009.html (30.04.2018).

Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, 1 stycznia 2007, https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20061208_xl-world-day-peace.html (30.04.2018).

Benedykt XVI, *Otoczajmy troską i miłością umysłowo chorych. Orędzie Ojca Świętego na XIV Światowy Dzień Chorego 2006*, w: *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*, t. 2, red. J. Brusilo, Tarnów 2012, s. 408–409.

Benedykt XVI, *Św. Paweł migrant i Apostoł Narodów, Orędzie na 97 Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2011*, Castel Gandolfo, 27 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie w Bundestagu*, Berlin, 22 września 2011, „Acta Apostolicae Sedis” 103 (2011), s. 668; „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, n. 10–11/2011, s. 41–42.

Bołoz W., *Kościół i ekologia. W obronie człowieka i środowiska naturalnego*, Warszawa 2010.

Bortkiewicz P., *W stronę integralnej i adekwatnej etyki ekologicznej*, w: *Między niebem i ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falinowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 199–207.

Filipowicz A. i in., *Polityczno-prawne i społeczne aspekty współczesnych migracji*, Warszawa 2016.

Dziedzic J., *Spor o eutanazję*, Kraków 2005.

Dziedzic J., *Przyroda miejscem formacji człowieka. Perspektywa pastoralnoteologiczna, w: Środowisko a zdrowie psychiczne człowieka*, red. J. Berlińska, J. Klimek, Kraków 2015, s. 49–62.

Dziedzic J., *Kościół wobec kwestii ekologicznej*, w: *Ekoturystyka*, red. J. Dziedzic, P. Tirpak, Prešov 2013, s. 36–52.

Dziedzic J., *Kościół wobec starości*, w: *Starość. Problem czy szansa? Refleksja pastoralnoteologiczna*, red. J. Dziedzic, Kraków 2015, s. 45–75.

Dziedzic J., *Nauczanie Jana Pawła II o szacunku dla osób wykluczonych przez starość*, w: *De revolutionibus orbium populorum Joannis Pauli II. Papież wobec wykluczenia społecznego*, red. K. Pilarczyk, Warszawa 2015, s. 477–502.

Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015*, Watykan, 3 września 2014, w: https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20140903_world-migrants-day-2015.html (30.04.2018).

Franciszek, Adhortacja apostołska *Gaudete et exultate*.

Franciszek, *Bez obciążania się mętnością zachłannej konsumpcji*, przemówienie wygłoszone 29 stycznia 2017, <http://papiez.wiara.pl/doc/3675571.Bez-obciazania-sie-metnoscia-zachlannej-konsumpcji> (20.04.2018).

Franciszek, Encyklika *Laudato si'*.

Franciszek, *Imigranci niepełnoletni, bezbronni i pozbawieni głosu. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*, 15 stycznia 2017, https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20160908_world-migrants-day-2017.html (30.04.2018).

Franciszek, *Katecheza i osoby niepełnosprawne: uwaga, jaką należy zwrócić w codziennym życiu Kościoła*. Przemówienie wygłoszone w Papieskim Uniwersytecie Urbaniańskim w Rzymie, 21 października 2017, <http://info.wiara.pl/doc/4263222.Papiez-o-niepelnosprawnych> (30.04.2018).

Franciszek, *Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu, Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2014*, Watykan 5 sierpnia 2013, https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20130805_world-migrants-day.html (30.07.2017).

Franciszek, *Oby braterstwo i wspólnota stały się stylem naszego życia*, 2 kwietnia 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-04/papiez-franciszek-regina-coeli-2-kwietnia.html> (30.04.2018).

Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2016*, Watykan, 12 września 2015, <https://m.deon.pl/religia/serwis-papieski/dokumenty/oredzia-papieskie/art,30,oredzie-na-swiatowy-dzien-migranta-i-uchodzcy-2016-r-.html> (30.04.2018).

Franciszek, *Wezwanie do poszanowania środowiska i budowania międzyludzkiej solidarności*, 5 czerwca 2013, <http://www.niedziela.pl/arttykul/5121/Papiez-Franciszek-wzywa-do-poszanowania> (30.04.2018).

Jan Paweł II, *Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła* (Łk 1, 45). Przemówienie w czasie Liturgii słowa, Zamość, 12 czerwca 1999, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/zamosc_12061999.html (30.04.2018).

Jan Paweł II, *Cenna rola starszych w Kościele. Przemówienie z 7.09.1994*, „L' Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (1994), s. 38–39.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.

Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*.

Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*.

Jan Paweł II, *List Do moich braci i siostr - ludzi w podeszłym wieku*, Watykan, 1 października 1999.

Jan Paweł II, *Ludzie najłabsi i najbardziej potrzebujący w życiu społeczeństwa. Przesłanie Jana Pawła II do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat: Godność i prawa osoby z upośledzeniem umysłowym*, Watykan, 5 stycznia 2004, <https://opoka.org.pl>

org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/uposledzenie_05012004.html (30.04.2018).

Jan Paweł II, *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa. List do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludzkości*, 3 kwietnia 2002, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/ludzie_starsi_03042002.html (30.04.2018).

Jan Paweł II, *O szacunku dla ludzi w podeszłym wieku. Przemówienie Ojca Świętego do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, Watykan, 31 października 1999, „L' Osservatore Romano” 3 (1999), s. 18–19.

Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, 1 stycznia 1990 roku.

Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Poparcie roli osób starszych w rodzinie i społeczeństwie. Przemówienie do członków Krajowej Federacji Handlu i Turystyki*, Watykan 29 kwietnia 1982, w: *Nauczanie Papieskie*, t. 5/1, Poznań 1993, s. 614–615.

Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*.

Jan Paweł II, *Spotkanie z osobami Trzeciego Wieku w Walencji – 8 listopada 1982 r., w: O cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia (1982–1984)*, t. 2, Niepokalanów 1988, s. 63–66.

Jan Paweł II, *Środki Przekazu Społecznego i problemy ludzi starszych, Orędzie na XVI Światowy Dzień Środków Przekazu Społecznego*, 10 maja 1982, Watykan 1982, w: Jan Paweł II, *O cierpieniu. Wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia (1982–1984)*, Niepokalanów 1988, t. 2, s. 26–28.

Jan Paweł II, *Świętość życia ludzkiego*, w: *Nauczanie społeczne*, t. 2, Warszawa 1982, s. 372–373.

Jana Paweł II, *Wojna i ubóstwo: dwie plagi nękające ludzkość. Przemówienie 16 stycznia 1993 do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej*, Watykan, 16 stycznia 1993, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/cd1993_16011993.html (28.04.2018).

Klimek J., *Współczesne miasto – obszar destrukcji środowiska psychicznego. Refleksja psychologiczno-pastoralna na kanwie encykliki Laudato si' papieża Franciszka*, w: *Środowisko a zdrowie psychiczne człowieka*, red. J. Berlińska, J. Klimek, Kraków 2015, s. 94–95.

Léon-Dufour X., *Słownik teologii biblijnej*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1990.

Linka B., *Troska o środowisko naturalne w nauczaniu pielgrzymkowym Jana Pawła II*, „Akant” 7 (2004), s. 16.

Łętocha R., *Kategorie ubóstwa i wykluczenia społecznego w myśli Jana Pawła II. Kontekst latynoamerykański teologii wyzwolenia*, w: *De revolutionibus orbium populorum Joannis Pauli II. Papież wobec wykluczenia społecznego*, red. K. Pilarczyk, Warszawa 2015, s. 242–243.

Rosiecki F. M., *Człowiek a przyroda według Starego Testamentu*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 19.

Wyrostkiewicz M., *Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko w perspektywie teologiczno-moralnej*, Lublin 2007.